

О. П. ЮРЕНКО (с. Диканька Полтавської обл.)

Іван Майстренко: життя, наукова і публіцистична спадщина

Ім'я цього видатного вченого, публіциста і письменника відоме набагато більше в західній українській діаспорі, ніж на його Батьківщині. Все ж по волі пам'ять і правда про нього повертаються в Україну. Найбільше цьому сприяла видана Канадським інститутом українських студій його праця "Історія мого покоління" ¹. Набувши ваги історичного джерела, вона разом з тим стимулює зацікавленість особою самого Івана Майстренка.

Дана стаття значною мірою побудована на виявлених автором архівних документах і певним чином доповнює автобіографічні нотатки героя цього нарису.

Іван Васильович Майстренко народився 28 серпня 1899 р. в м. Опішня на Полтавщині. Його батьки походили зі спадкових козаків Зіньківщини. Мати — Уляна Луківна (у дівочтві Каша) — із заможного роду з с. Малі Будища, а власне майстренківський, тобто батьківський, родовід — із понад тисячолітнього с. Глинська. Прадід Івана — Сава був безземельним сільським ткачем, а його синові Якову вдалося стати волосним писарем і передати вигідну посаду своєму Василеві, Івановому батьку. Завдяки цьому останньому вдалося згодом обійняти посаду розпорядника державної горілчаної крамниці — "монопольки", а його дітям навчатися у гімназіях та семінаріях, їх виросло дев'ятеро (ще троє померли маленькими). Іван був п'ятим ².

1914 р. після закінчення Опішнянської вищої початкової школи він вступив до учительської семінарії ім. Гоголя у с. Великі Сорочинці на Полтавщині. Невдовзі там він ознайомився з нелегальною літературою і став членом гуртка Юнацької спілки — молодіжної таємної організації соціалістичного спрямування, осередки якої існували в деяких середніх та професійних школах Полтавщини і Харківщини ³. Організатором гуртка у Сорочинцях був Андрій Заливчий, земляк І. Майстренка, згодом - визначна постать української революції.

Після повалення самодержавства сімнадцятирічний юнак брав активну участь у національно-визвольному русі і за лічені місяці разом зі свідомим українством пройшов шлях від "Просвіти" до членства у новоствореній Українській партії соціалістів-революціонерів (УПСР) ⁴. Під впливом могутнього революційного піднесення Іван Майстренко став проповідником ідеалів національного визволення.

Тому не випадково по закінченні семінарії влітку 1918 р., влаштувавшись лектором-бібліотекарем у с. Драбинівці Кобеляцького повіту на Полтавщині, він проводив не тільки культурницьку, а насамперед нелегальну політичну роботу, спрямовану проти режиму гетьмана П. Скоропадського та німецьких окупантів. Невдовзі юнак ввійшов до ліворадикальної частини УПСР — партії боротьбистів. Без сумніву, активним членом її кобеляцької організації на Полтавщині у 1918—1919 рр., лектором-бібліотекарем Д., про якого розповідається в англійській монографії "Боротьбизм", був її автор — І. Майстренко. Криптонім Д. відповідає його першому партійному псевдоніму — Далекий. "Фанатик, ідеаліст і мрійник", за його власним визнанням, він став учасником одного з перших на Лівобережній Україні антигетьманських повстань, що почалося у листопаді 1918 р. в Кобеляцькому повіті ⁵.

Досвід політичної діяльності того періоду згодом, після другої світової війни, дав йому змогу написати книгу "Боротьбизм", в якій найгрунтов-

ніше вдалося відтворити та проаналізувати історію цієї течії українського революційного руху. Тому цілком слушною видається думка Б. Кравченка про те, що "якби не Майстренко, цілий феномен боротьбизму зник би в темряві історії"⁶. Щоправда, радянська історіографія, затиснута у лещата ідеологічного та політичного догматизму, поспішила звинуватити Майстренка у наклепництві і оцінити його працю як науково неспроможну⁷.

Відкидаючи упереджені звинувачення, авторів цієї статті і деяким іншим дослідникам все ж доводилося певний час сприймати чимало фактографічного матеріалу з "Боротьбизму" та "Історії мого покоління" на віру, бо вони не мали документів, які б підтверджували його точність. Це давало підстави для сумнівів щодо свідчень І. Майстренка.

Лише останнім часом вдалося виявити архівні матеріали, які донедавна були недоступні для дослідників. Маємо на увазі насамперед документи фонду Центрального Комітету УКП у колишньому архіві ЦК Компартії України. Вони, зокрема, свідчать про феноменальне з історичної точки зору явище — створення та роботу в Кобеляках організації Української комуністичної партії (УКП) у 1919 р., коли самої партії ще не існувало⁸.

Цей осередок відколовся від боротьбистів тому, що останні, на думку провідників місцевих укапістів — колишніх російських більшовиків Ніни та Іллі Хмелевцевих, були непослідовними у боротьбі за самостійну Українську республіку рад. Майстренко-Далекий був активним учасником цього політичного формування і єдиним, хто відобразив у науковій літературі його діяльність⁹.

У лютому 1919 р., після другого встановлення влади більшовиків на Полтавщині, Майстренка обирають головою Драбинівської сільради, членом Кустолівського волосного виконкому. Наприкінці літа 1919р. він добровольцем пішов на денікінський фронт і був призначений політкомісаром сформованого боротьбистами полку Кобеляцького повітвиконкому. Невдовзі це військове формування влилося до армії УНР, що тримала оборону проти Денікіна, і Майстренко, неодноразово ризикуючи життям, переходив лінію фронту для налагодження зв'язків з підпіллям. Одного разу в Полтаві, потрапивши до рук білогвардійців, як комуніст мав бути розстріляний, але завдяки щасливому збігу обставин йому вдалося врятуватися¹⁰.

Навіть нині, коли розкрито чимало "білих плям" у новітній історії України, не лише в пересічного читача, але й у дослідника-фахівця може виникнути думка, що антибілогвардійський повстанський рух в Україні 1919 р. випав з історичного контексту. Однак праці І. Майстренка "Боротьбизм" та "Історія мого покоління" висвітлюють чимало його невідомих сторінок, а також дають уявлення про характер цього руху. Виявлені ж документи підтверджують свідчення І. Майстренка.

Після відступу денікінців з Полтавщини І. Майстренко у грудні 1919 р. повернувся до Кобеляк, де очолив повітову організацію Української комуністичної партії (боротьбистів). Цей осередок об'єднував майже 50 членів. Тоді боротьбисти користувалися значним авторитетом серед українського населення, особливо у селах, містечках, повітових центрах, і виступали як швидко міцніюча, опозиційна більшовикам сила, яка претендувала на політичну гегемонію в Україні. Ці риси виразно виявилися і у політичній діяльності та поведінці Івана Майстренка на початку 1920 р.

Документи свідчать про велику активність Майстренка-Далекого у той період. Наприклад, на зборах членів волосних і сільських ревкомів повіту 23 лютого 1920 р. "з дозволу зібрання виступив з промовою представник від УКП (боротьбистів) тов. Далекій, який обвинувачував КПУ в неправдивій політиці на території України, що була причиною повстання і розвитку контрреволюції на чолі з Денікіним, і призивав селянство при-

слухатися до проводирів революції (тобто боротьбистів. — *О. Ю.*), щоб не зруйнувати її, а закріпити" ¹¹.

В березні 1920 р. Майстренко, як і частина боротьбистів, вступив до Комуністичної партії (більшовиків) України. Це дало йому змогу обійняти відповідальні партійні та радянські посади у повіті. Зокрема, 8 квітня 1920 р. його було обрано секретарем повітового виконавчого комітету Рад ¹².

Однак невдовзі І. Майстренко, як і багато боротьбистів, розчарувався в ефективності цього політичного маневру, що здійснювався під девізом: "Ввіллємось, розіллємось і заллемо більшовиків". Згодом у доповідній записці, надісланій до ЦК Української компартії, її активісти з Кобеляк О. Лимар та О. Сігіда зазначали: "При злитті комуністів-боротьбистів з КП(б)У частина боротьбистів організації увійшла в КП(б)У, але перебування наших членів в КП(б)У не змогло виправити тактичних кроків її, а тільки деморалізувало наших товаришів..." ¹³.

Намагання вийти з цього становища змусило Майстренка та його однопідумців, переважно з числа недавніх боротьбистів, шукати нової політичної орієнтації. І це було не авантюризмом, а відображенням глибокої ідейно-політичної кризи українських націонал-комуністів. Член ЦК Української комуністичної партії Й. Дідич у червні 1920 р. повідомляв з Полтавщини: "Дякуючи політиці КП(б)У, в масах росте реакція і ворожість до комунізму і навіть радянської влади, що дуже шкодить для партійної роботи на місцях" ¹⁴.

Тим часом Майстренко та його однопідумці встановили зв'язки з опозиційною групою федералістів у КП(б)У, очолюваною Г. Лапчинським ¹⁵. Про це згодом писав автор "Історії мого покоління" ¹⁶. Такі зв'язки, а також вихід Латинського з більшовицької партії і вступ до УКП остаточно визначили політичну орієнтацію Майстренка-Далекого та його прибічників у Кобеляках. Отже, 22 липня 1920 р. (дата уточнена нами) у Кобеляках заявили про вихід з КП(б)У і вступ до УКП 22 партійці, здебільшого відповідальні працівники партійного та радянського апарату¹⁷. Ідейне і організаційне керівництво цією політичною акцією здійснив І. Майстренко.

Резонанс події був вельми гучним. Майстренко зазначав, що, за деякими даними, на X з'їзді РКП(б) (березень 1921 р.) навіть В. Ленін вказав на вчинок "кобеляцьких комуністів", хоча в Повному зібранні його творів це не зафіксовано. Проте збереглася документальна оцінка даної події Полтавським губернським комітетом КП(б)У. "У своїй роботі за звітний період (липень 1920 р. — *О. Ю.*) президії (губпарткому. — *О. Ю.*) довелося мати справу з фактом розкладу партійного повітового комітету і його переходу разом із рядовими працівниками (18 чол.) до УКП у Кобеляках", — підкреслювалося у звіті партійного органу¹⁸. У зв'язку з цим Кобеляцький повіт визнавався найнеблагонадійнішим, а його практично неіснуюча партійна організація характеризувалася так: "Верхівку організації складала група колишніх боротьбистів на чолі з Далеким. Ця публіка, через силу мирячись із дисципліною, яка вводиться зараз, а також не зрікшись зовсім боротьбизму, весь час шукала неправильності в загальній політиці партії, проводила підпільну руйнівну роботу, яка вилилася в форму переходу колективно до УКП. Взагалі перейшло чоловік 20 з лишком" ¹⁹.

Як повідомляв член ЦК УКП, провідник укапістів Полтавщини В. Животков, "в Полтаві це викликало страшенну бурю" ²⁰. Більшовицьке керівництво губернії змушене було вдатися до надзвичайних заходів, зокрема репресій щодо кобеляцьких "ренегатів більшовизму". Через кілька днів після виходу з КП(б)У всі "відступники" були звільнені з роботи у радянському апараті, а керівництво повітом перейшло до призначеної Полтавою надзвичайної трійки. Місцева більшовицька адміністрація викори-

стала від'їзд Майстренка, який був обраний головою повіткому та членом губкому УКП, та інших кобеляцьких неофітів укапізму на кілька днів до Харкова для участі у Всеукраїнській конференції УКП, для звинувачення у дезертирстві²¹. Це був зручний привід для розправи з ними.

12 серпня 1920 р. Далекого-Майстренка було заарештовано. Щоправда, після приїзду з Полтави і втручання Я. Огія, що був у той час головою губернського комітету УКП, заарештованих наступного дня звільнили, а ще через день мобілізували до армії. 30 серпня на вимогу ЦК УКП Майстренка направили в його розпорядження до Харкова²². Ця історія ілюструє політику РКП(б) — КП(б)У щодо Української компартії. Для Майстренка вона закінчилася щасливо, що було не типовим для того часу.

У 1920—1922 рр. І. Майстренко активно працював як партійний функціонер УКП в Харкові, а потім на Донбасі, де був обраний секретарем її Донецького губкому. В ці скрутні для Української комуністичної партії часи (щоправда, увесь період її існування був тяжким) Майстренко підтримував її лише з ідейних переконань, бо ніякого зиску з цієї праці не мав, натомість зазнаючи неабияких матеріальних нестатків.

У Харкові, а згодом і в Донбасі І. Майстренко працював під псевдонімом Іван Зерницький. Це вказувалося і в заповненій ним анкеті делегата 2-го з'їзду УКП (квітень 1921 р.)²³. На ньому він виступив з промовою, в якій звернув увагу на специфічні умови українського села. Вона свідчила про розвиток не лише політичного, а й економічного світогляду І. Майстренка²⁴. На цьому ж з'їзді 11 квітня 1921 р. Майстренка-Зерницького було обрано кандидатом у члени ЦК УКП²⁵. У 1920 р. Майстренко також став секретарем редакції газети "Селянська біднота"²⁶.

На життєвому шляху Івана Майстренка, як і в його політичній біографії, було немало різких поворотів. У грудні 1921 р., повернувшись до Харкова, у складі групи Ю. Мазуренка він вийшов з УКП, бо вважав нову економічну політику єдиним виходом для революції, а основна частина провладу УКП виступала проти непу. За це ортодоксальне керівництво партії віднесло його до "ліквідаторів" і "авантюристів"²⁷.

1923 р. в УКП виділилася так звана ліва фракція, що стояла ближче до більшовиків (до таких взаємин її схилила політика українізації, яку КП(б)У почала проводити після XII з'їзду РКП(б)). Студент ХІНГ Майстренко увійшов до складу фракції і активно проводив лінію, спрямовану на самоліквідацію УКП і входження її членів до складу КП(б)У²⁸, що і було здійснено в 1925 р. На схилі літ, підсумовуючи свій політичний шлях, І. Майстренко писав: "Особисто про себе можу сказати, що я побував у всіх течіях комунізму в Україні: серед боротьбистів, у КП(б)У, у фракції федералістів (група Лапчинського) в КП(б)У, УКП, нарешті, знову в КП(б)У. Мені пізніше було соромно за таку юнацьку мінливість. Але тепер я вважаю, що інакше й не могло бути. Я шукав, говорячи мовою Винниченка, всебічного визволення українського народу — національного й соціального"²⁹.

1925 р., після закінчення економічного факультету Харківського інституту народного господарства і повернення до КП(б)У, ЦК партії направив Майстренка працювати в редакцію газети "Селянська правда", трохи згодом — на Донбас, у систему Вукоопспілки, а після початку видання українською мовою органу ЦК КП(б)У — газети "Комуніст" — керівником її економічного відділу³⁰. Майстренко не тільки відповідно до зайнятої посади, а й за переконанням брав активну участь у проведенні політики українізації. Цьому сприяли і його взаємини з багатьма діячами українського відродження.

Здійснення курсу на українізацію потребувало висунення національних кадрів на її ключові ділянки. Тому в 1929 р. за ініціативою М. Скрип-

ника та П. Любченка І. Майстренко був направлений до Одеси на посаду заступника редактора окружної газети "Одесские известия", де доклав багато зусиль для створення на її базі, по суті, нової української газети - "Чорноморської комуні" - органу Одеського окружного КП(б)У³¹.

Вихід її першого номера у серпні 1929 р. став подією великого політичного, громадського й культурного значення не лише в житті Одеси, а й усієї України. У вересні 1930 р. Майстренка було призначено редактором "Чорноморської комуні". Він багато зробив для того, щоб газета стала "міцним зряддям у перетворенні Одеси із осередку русифікації краю як імперіалістичної політики царського уряду... на промислове місто, на культурний осередок на Україні"³², хоча й довелося подолати чималі труднощі. Газета була, звісно, дітищем того часу і, відображаючи складні суспільно-політичні процеси, зазнавала їх впливу. Це знаходило вияв і в публікаціях Майстренка³³.

На початку 30-х років Одеса стала третім після Харкова та Києва літературним центром України. Цьому значною мірою сприяв редактор "Чорноморської комуні". Для розвитку літературної творчості він створив додаток до газети — "Трибуна робселькора", ілюстрований тижневик "Шквал" та щомісячний літературно-публіцистичний журнал "Металеві дні". Відомі українські майстри красного письменства охоче друкували свої твори на їхніх шпальтах, нерідко приїжджали до міста. Своєрідною оцінкою Майстренкового внеску у цю справу став автограф Володимира Сосюра на поетичній збірці: "Дорогому товаришеві Івану Майстренку, лицареві української культури на Чорномор'ї, — з любов'ю В. Сосюра"³⁴.

Як голова художньо-політичної ради одеського "Театру революції" Майстренко рішуче виступав проти переважання в його репертуарі беззмістовних, мистецьки немічних агіток, що переважно належали перу І. Микитенка, прагнув відкрити дорогу на сцену талановитим, непересічним п'єсам Миколи Куліша. Це спричинило виникнення гострого конфлікту між ним і генеральним секретарем ВУСППУ Іваном Микитенком. Зрештою, останній домігся відкликання І. Майстренка з Одеси. При цьому відіграла негативну роль і позиція місцевої партійної еліти, яка, за свідченням автора "Історії мого покоління", "ненавиділа українізацію й мене як її представника. Ненавиділа мене за те, що я знаходив контакт між одеситством і українізацією..."³⁵.

У квітні 1931 р. Майстренка було відкликано до Харкова і призначено заступником директора Всеукраїнського комуністичного інституту журналістики (ВУКІЖ) з одночасним затвердженням професором і завідувачем кафедрою журналістики цього вузу³⁶. Але бюрократизація громадсько-політичного життя, посилення репресій, дедалі зростаюча диктаторська влада Сталіна і його оточення, розгром українізації і особливо голодомор 1932—1933 рр., який вже тоді він оцінював як національну трагедію³⁷, справили великий вплив на Майстренка, спричинили формування його протестантської щодо сталінізму позиції. Протест тоді виявлявся у формі внутрішнього спротиву режиму і його політиці, в тому, що на лекціях по зарубіжній літературі він проводив паралелі між класичними трагедіями і сучасністю, прагнучи таким чином відкрити очі студентам на події, що відбувалися в Україні³⁸.

Широкомасштабні кампанії по виявленню "ворогів народу", їх цькування і репресії проти них набрали з початку 30-х років в Україні неабиякого розмаху, їхніми жертвами ставали насамперед опозиціонери, люди, які в минулому входили до небільшовицьких партій. Не випадково в 1933 і 1935 рр. органи ГПУ—НКВД під час чергових "чисток" робили неодноразові спроби виключити І. Майстренка з ВКП(б). А в ніч на 15 грудня 1936 р. він був заарештований³⁹.

Безумовно, для створення об'єктивної біографії І. В. Майстренка краще необхідно вивчити його судово-слідчу справу. Проте прагнення автора цієї публікації ознайомитися з нею в архівах колишнього КГБ виявилися безрезультатними. На неодноразові запити надходила відповідь, що справи або немає, або вона чомусь знаходиться у Москві. А у відповіді Міністерства безпеки Росії читаємо: "Майстренко Іван Васильович, 1899 р. народження, засуджений Харківським облсудом 26.05.1937 р. за ст. 54—10, ч. 1 КК УСРР. Засуджений до 4 років позбавлення волі. Звільнений 16 грудня 1940 р. Даних про місце знаходження архівної слідчої справи не маємо"⁴⁰. Проте скупі рядки даної інформації збігаються з тим, що розповів про вельми драматичну пору свого життя сам І. Майстренко⁴¹.

Протягом перших двох місяців перебування І. Майстренка в ув'язненні слідчі обвинувачували його в контрреволюційній агітації. Та несподівано судово-слідчу справу передали Г. Бордону — одному з найдосвідченіших підручних наркома НКВД України В. Балицького. Кинувши свою жертву на горезвісний чекістський "конвеєр", Бордон домагався підтвердження версії, ніби "правотроцькістська націоналістична контрреволюційна організація доручила Майстренкові здійснити теракт проти "вождів українського народу Постишева, Петровського та Балицького". Однак підсудний впродовж двох місяців мордувань не зробив потрібних НКВД зізнань.

Несподівано "слідство" запрацювало у зворотному напрямі — з України був усунутий Постишев, і справа про змову проти нього втратила політичну актуальність. Але позаяк із своїх рук вихованці Єжова ніколи й нікого не випускали, "справа" Майстренка повернулася на круги своя: він був засуджений за контрреволюційну агітацію і етапований до Томсько-Анінського виправного табору у Західному Сибіру.

Початок Великої Вітчизняної війни він з родиною зустрів на Донбасі в м. Слов'янську. Опинившись на окупованій ворогом території, І. Майстренко взимку 1942 р. з 15-річним сином Левком та своїм приятелем Григорієм Костюком вирішив пішки дістатися Києва. Проте захоплена гітлерівцями столиця України ледве не стала для біженців пасткою. Аби вижити, недавній в'язень радянського концтабору погодився виконувати обов'язки директора капели бандуристів ім. Шевченка — залишків відомого хорового колективу. До того ж для Майстренка було важливо, що капела бодай формально не підпорядковувалася окупантам, яких він ненавидів.

Її виступи на Волині восени 1942 р. несподівано для гітлерівців продемонстрували незламність і силу українського духу. Особливе роздратування, навіть лють ворогів викликала промова директора капели у м. Жидичині, в якій він закликав "не довіряти жодним визволителям". "Нам потрібен не бренькіт бандури, а дзвін коси", — так вирішив долю бандуристів гауляйтер України Е. Кох. Невдовзі їх було депортовано до Німеччини і кинуті в один з гамбурзьких штрафних таборів для бранців зі Сходу - "остарбайтерів". Щоправда, через кілька місяців учасників капели звільнили і змусили виступати в таборах "остарбайтерів" для підвищення їхньої працездатності. Лише восени 1943 р. закінчилися для І. Майстренка ті "гастролі"⁴².

Відтоді до кінця війни він працював у редакціях різних газет та видавництвах, на радіо у Кенігсберзі. Після другої світової війни, опинившись у таборах для переміщених осіб у Західній Німеччині, І. Майстренко знову займався політичною та громадською діяльністю. У 1945 р. він став одним з організаторів Української революційно-демократичної партії (УРДП), а в 1946 р. — редактором її теоретичного органу — журналу "Наша боротьба". Партія "поставила своїм завданням створити український визвольний рух, який виходив би з сучасної української дійсності"⁴³.

Майстренко уявляв її в майбутньому соціалістичною авангардною партією 44, хоча згодом намагався довести, що соціалізм для українського визвольного руху вже пройдений етап⁴⁵. Однак невдовзі з'ясувалося, що серед членів організаційного ядра новоствореної партії немає одностайності. Так звана "ульмська група" (назва походила від м. Новий Ульм) на чолі з І. Багряним та С. Підгайним з теоретико-ідеологічних питань дотримувалася більш поміркованих, правих позицій, тяжіючи до ліберально-демократичного флангу українських політичних сил в еміграції.

Інша частина УРДП, яку очолили І. Майстренко, Г. Подоляк (Костюк), М. Турчманович, М. Стиранка та ін., перейшла на відверто соціалістичні позиції, що призвело на початку 1948 р. до розколу в партії. Причому обидва її крила зберегли однакову назву — УРДП⁴⁶.

Так звана ліва УРДП, ідейним керівником якої був Майстренко (у пресі він на той час нерідко виступав під псевдонімом А. Бабенко), внісши до своєї програми основними засадами суспільну власність на засоби виробництва, планове господарювання і побудову безкласового суспільства в самостійній соборній Українській державі⁴⁷, звинувачувала УРДП Багряного в неревольюційності, переході на позиції неолібералізму⁴⁸.

Шлях досягнення своїх суспільно-політичних ідеалів І. Майстренко та його прибічники бачили у здійсненні антибільшовицької революції в СРСР та ліквідації існуючої там системи державного капіталізму. У той же час Майстренко, не пориваючи з марксизмом, заперечував ідею будь-якої диктатури, зокрема пролетарської, а також політичний монополізм однієї партії.

Розробляючи ідеологію і тактику лівої УРДП на сторінках її теоретичних органів — журналів "Наша боротьба", "Револьюційний демократ" та газети "Вперед", редактором якої він був протягом усього часу її існування (1949—1959), І. Майстренко намагався встановити тісні ідейні зв'язки з повоєнним підпіллям ОУН—УПА в Україні. Він обґрунтував це так: "Український націоналізм перестає бути націоналізмом. Він переключається на позиції революційно-визвольного руху трудящих і тим самим розрубує все більше і більше всі нитки, що його в'язали з залишками реакційно-націоналістичних партій"^{49,50}.

В теоретичній дискусії з ним один з ідеологів УПА П. Полтава змушений був дещо дистанціюватися від близькості, навіть тотожності марксистсько-соціалістичній доктрині, яку вбачав у програмних засадах післявоєнних ОУН—УПА на українських землях І. Майстренко⁵¹. Водночас останній гостро виступав проти ідеологічного і політичного тоталітаризму ОУН (Бандери), публічно засуджував її гегемоністські претензії, екстеремізм у стосунках з іншими українськими рухами, партіями та організаціями⁵².

Політична діяльність ніколи, в тому числі на еміграції, не приносила Майстренкові жодних матеріальних дивідендів, проте майже завжди надзвичайно ускладнювала йому життя. Зокрема, через неї він зазнавав дискримінації і в таборах переміщених осіб. Результатом доносів на нього в американську фільтраційну службу стала заборона на еміграцію до США⁵³. Непоодинокими були і публічні виступи проти нього в емігрантському середовищі, обвинувачення у комунізмі, більшовизмі⁵⁴.

У той же час не обминали його увагою ні спеціальні, ні ідеологічні служби СРСР, причому діяли різними методами — від шантажу рідних, які залишилися в Україні, до образливо-лайливих виступів у пресі⁵⁵. Щоправда, він сам давав привід для цього веденням великої і невтомної публіцистичної, наукової та громадської діяльності, яка завжди була спрямована проти радянського імперіалізму. Так, будучи ректором Українського технічно-господарського інституту у Мюнхені, він заснував періодичне ви-

дання "Бюлетень УТГІ". Метою його було "прикувати увагу українських технічно-природничих науковців в діаспорі до становища їхньої науки в Україні. І... допомагати в міру можливості Батьківщині протистояти насильницькій політиці Москви також в галузі техніко-природничих і економічних наук" ⁵⁶.

З іншого боку, позицію Майстренка не завжди підтримували західні інституції. Наприклад, роботодавці із української редакції радіо "Свобода", з яким він співпрацював тривалий час, звільнили його за... український націоналізм, їм не подобалося, що несхитна позиція І. Майстренка щодо самостійності України, яку він завжди відстоював, дратувала "старшого брата", тобто російських шовіністів ⁵⁷.

Отже, Майстренко був людиною твердих переконань, які змінював з часом, але ніколи не зраджував.

Вказуючи на те, що Майстренко, без сумніву, "був один із найвидатніших публіцистів серед української еміграції", відомий українознавець з Канади Богдан Кравченко звернув увагу на стабільність його світоглядних засад: "Майстренко до кінця своїх днів залишився лівою і також сучасною людиною, нескореним борцем за права свого народу" ⁵⁸.

До того ж у вигнанні він виявив себе як компетентний і об'єктивний учений з широким колом наукових інтересів, аналітичним та масштабним мисленням і приніс українській науці цінний, але, на жаль, ще маловідомий здобуток. Назвемо хоча б його книги "Більшовицький бонапартизм" (1947), "Газета в СРСР" (англійською мовою), "Кризові процеси в совєтській економіці" (1955), "Сторінки з історії Комуністичної партії України" (1967—1969), "Історія Комуністичної партії України" (1979) (україномовні видання), "Национальная политика КПСС в ее историческом развитии" (1978) (російською мовою). Зокрема, дві останні капітальні праці поєднують риси аналітичних наукових досліджень і злободенних політичних загострених виступів, що об'єктивно доводили неминучий крах радянської комуністичної імперії і визволення поневолених нею народів. Не випадково вони не залишилися непоміченими і в інших країнах радянського блоку ⁵⁹.

Сам же автор, усвідомлюючи значення своєї наукової діяльності, ніколи не переоцінював її здобутки. Він, зокрема, зазначав, що науково обгрунтовану історію КПУ "творити... будуть уже історики молодшого покоління і головне ті, які не жили в підсовєтській Україні" ⁶⁰.

За редакцією І. В. Майстренка було також опубліковано книги "Документи українського комунізму" (1962), "До хвилі" С. Мазлаха та В. Шахрая (1967), "Російські соціал-демократи і національне питання" Л. Юркевича (1969). Крім того, І. Майстренко — автор сотень наукових та публіцистичних статей на різноманітні теми — від літературознавства до економіки, які часто друкував під псевдонімами (окрім вже згаданих): Корсун, Гребінка, Авгур, Котляр, Батир та ін.

Не ховаючи обличчя в шати академізму, до останніх днів життя вчений, письменник і публіцист гостро реагував на події в Україні, підтримував нове покоління борців за її визволення. Прозірливим застереженням прозвучала його передмова до книги "Українські юристи під судом КГБ" (1968): "Панове Брежнєви і Шелести, доба не та! Нації відроджуються, а не переробляються на ваш взірць" ⁶¹.

Останній період життя І. В. Майстренка пов'язаний з роботою в Українському технічно-господарському інституті в Мюнхені, куди в 1963 р. він був запрошений на посаду професора кафедри советознавства. Пізніше неодноразово обирався продеканом і деканом економічного факультету. А з листопада 1979 р. до смерті (18 листопада 1984 р.) був ректором цього інституту.

Але немає сумніву, що не даниною печальному жанрові некрологу, а істиною були слова його колег: "Покійний Професор Майстренко був людиною чесною, дуже доброю вдачі, а щодо самостійництва — людиною прямолінійною. В особі Покійного стратила наша Школа непересічного науковця, невтомного працівника, незабутнього ректора, а українська еміграція — досвідченого державника, патріота і криштално чесну та шляхетну індивідуальність"⁶².

¹Майстренко І. Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні. — Едмонтон, 1985.

²Проф. Іван Майстренко. 28.8.1899—18.11.1984 // Український технічно-господарський інститут. Бюлетень (Мюнхен). - 1984. - № 4—6. - С. 1,

³СоловейД. Розгром Полтави. Спогади з часів визвольних змагань українського народу 1914—1921. - Вінніпег, 1974. - С. 54—84.

⁴М а й с т р е н к о І. Історія мого покоління. - С. 22.

⁵Майстренко І. Боротьбизм. Історія однієї з течій українського комунізму. - (Без року і місяця вид.). - С. 154—156, 457.

⁶Кравченко Б. Іван Майстренко (28.8.1899—18.11.1984) // Сучасність. - 1985. - № 5. - С. 79.

⁷В о й н а О. Д. Про деякі сучасні фальсифікації історії Радянської України в буржуазній історичній літературі // Укр. іст. журн. - 1957. - № 1. — С. 138.

⁸Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України), ф. 8, оп. 1, спр. 16, арк. 98.

⁹Майстренко І. Боротьбизм. — С. 195—199; його ж. Історія мого покоління. — С. 60—62, 67, 68 та ін.

¹⁰Майстренко І. Історія мого покоління. — С. 65—114.

¹¹Державний архів Полтавської області (далі — ДАЛО), ф.р. 1865, оп. 1, спр. 145, арк. 56.

¹²Вісти Кобеляцького повітового виконкому та парткому Комуни, партії (більшов.) України. - 1920. - 11 квіт.

¹³ЦДАГО України, ф. 8, оп. 1, спр. 16, арк. 98.

¹⁴Там же, спр. 31, арк. 26.

¹⁵Там же, арк. 37.

¹⁶Майстренко І. Історія мого покоління. - С. 137—139.

¹⁷ДАПО, ф. 9032, оп. 1, спр. 13, арк. 45.

¹⁸Там же, арк. 1.

¹⁹Там же, арк. 4.

²⁰ЦДАГО України, ф. 8, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

²¹Там же, спр. 16, арк. 29.

²²Там же, арк. 50, 55, 56, 58.

²³Там же, спр. 50, арк. 39.

²⁴Там же, спр. 47, арк. 78.

²⁵Там же, спр. 46, арк. 8.

²⁶Майстренко І. Історія мого покоління. - С. 159.

²⁷ЦДАГО України, ф. 8 оп. 1, спр. 91, арк. 36-43.

²⁸Майстренко І. Історія мого покоління. — С. 185—192.

²⁹Там же. - С. 195.

³⁰Там же. - С. 197—215.

³¹Там же. — С. 222

³²Чорноморська комуна (Одеса). — 1929. — 1 серп.

³³Майстренко І. Нова доба // Чорн. комуна. - 1929. - 7 листоп.; Май їв. Лицарі звірячого націоналізму // Чорн. комуна. — 1929. — 27 листоп. та ін.

³⁴Майстренко І. Спогади про В. Сосюру // Сучасність. - 1965. - № 5. - С. 70.

³⁵Майстренко І. Історія мого покоління. — С. 246.

³⁶Там же. - С. 251.

³⁷Т а н ю к Л. Остання сповідь // Літературна Україна. — 1993. — 7 січ.

³⁸Майстренко І. Гамлет проти Сталіна // Сучасність. — 1980. — № 11. — С. 17—24.

³⁹Там же. - С. 26-27.

⁴⁰Лист Центрального архіву Міністерства безпеки Російської Федерації № Ю/А-3764 від 10.ХІ.1992 р.

⁴¹Майстренко І. Історія мого покоління. — С. 262—326.

⁴²Майстренко І. Дещо з історії Капелі Бандуристів імені Т. Шевченка (Спогади колишнього директора Капелі) // Збірник на пошану Григорія Китастого у 70-річчя з дня народження. - Нью-Йорк, 1980. - С. 89—119.

⁴³ІІ-ий. Українські політичні партії // Вперед (Мюнхен). - 1949. - № 3.

⁴⁴Майстренко І. Історія мого покоління. — С. 381—382.

⁴⁵М - к о І. Чи УРДП соціалістична партія? // Вперед. - 1952. - № 3—4.

⁴⁶М - к о І. В чому розходження? // Вперед. - 1951. - № 5—6, 7—8.

- ⁴⁷ Конференція УРДП // Вперед. - 1950. - № 3.
⁴⁸ М - к о І. В чому розходження?; Бабенко А. УРДП // Вперед. - 1949. - № 5—6.
⁴⁹⁻⁵⁰ М - к о І. Націоналізм поневоленої нації // Вперед. - 1949. - № 2.
⁵¹ Дискусія УРДП з кравою ОУН // Вперед. - 1950. - № 4.
⁵² Диверсія Ст. Бандери проти УПА // Вперед. - 1950. - № 3.
⁵³ М а й с т р е н к о І. Історія мого покоління. — С. 383—384.
⁵⁴ Домазар С. Реставратори голубих мрій // Визвольний шлях (Лондон). — 1969 — Кн. 11. - С. 1238-1263; Кн. 12. - С. 1357-1377; 1970. - Кн. 1. - С. 61-75.
⁵⁵ Крокодил. - 1955. - 30 декаб.; Вісті з України. - 1980. - № 33. - 1982. - № 48.
⁵⁶ Бюлетень УТТІ (Мюнхен). - 1980. - № 1. - С. 1.
⁵⁷ Проф. Іван Майстренко. 28.VIII.1899-18.XI.1984 // Бюлетень УТГІ. - 1984. - № 4-6. - С. 2.
⁵⁸ К р а в ч е н к о Б. Передмова // Майстренко І. Історія мого покоління — С. X-XI.
⁵⁹ Варшав'янин. Про книжку Івана Майстренка // Сучасність. — 1980. — № 3 — С. 127.
⁶⁰ М а й с т р е н к о І. Історія Комуністичної партії України. - 1979. - С. 9.
⁶¹ Майстренко І. Вступне слово // Українські юристи під судом КГБ. - Мюнхен, 1968. - С. 16.
⁶² Проф. Іван Майстренко. - С. 2.